

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ՝ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

Սահմանադրության զարգացման եղանակների արդյունավետ իրացումը ենթադրում է ոչ միայն դրա տեքստում փոփոխություններ կատարելու, այլ նաև մի շարք այլ եղանակներով, այդ թվում՝ Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությամբ Հիմնական օրենքի զարգացման հնարավորություն: Այդ հանգամանքն իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ սահմանադրական կայունությունը ենթադրում է նաև նման մեկնաբանություն ընդգրկող ՄԴ իրավական դիրքորոշումների կայունություն:

Հետևաբար հարց է առաջանում, թե կարող են արդյոք զարգանալ սահմանադրական մեկնաբանություն ընդգրկող ՄԴ իրավական դիրքորոշումները, և եթե այո՝, ապա ինչպես և ինչպիսի հաճախականությամբ:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 61-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Կարծում ենք, որ օրենսդրական հիշյալ դրույթն ինքնին ենթադրում է, որ այն վերաբերում է Սահմանադրական դատարանի որոշմանն ամբողջությամբ, հետևաբար՝ ինչպես պատճառաբանական, այնպես էլ եզրավակիչ մասերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին¹:

Ուստի հաջորդ հարցը, որն առաջանում է հիշյալ համատեքստում, այն է, թե արդյոք Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները պարտադիր են նաև հենց իր՝ Սահմանադրական դատարանի համար, և կարող է արդյոք վերջինս ժամանակի ընթացքում դրանք փոփոխել:

Օրենքով նախատեսված հիշյալ կարգավորումը հեղինակների մեծ

¹ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս **Ա. Մանասյան**, Սահմանադրական դատարանի որոշումների տեղը ՀՀ իրավական համակարգում և դրանց դերը Սահմանադրության կայունության ապահովման գործում, Եր., 2013, էջ 56-116:

մասին հիմք է տվել եզրակացնելու, որ հասցեատերերի համար ՄԴ իրավական դիրքորոշումների պարտադիրությանն առնչվող կանոնը վերաբերում է նաև Սահմանադրական դատարանին²: Մակայն իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում է և այն տեսակետը, որ պարտադիրության հիշյալ կանոնն իր տարածման շրջանակների տեսանկյունից ունի մեկ բացառություն, այն է՝ Սահմանադրական դատարանը, քանզի վերջինս օժտված է իր նախադեպային իրավունքում ամրագրված սկզբունքները փոփոխելու հնարավորությամբ³:

Անդրադառնալով քննարկվող հիմնախնդրի առնչությամբ ՀՀ օրինակին՝ բազմիցս նշել ենք, որ, մեր կարծիքով նույնպես, սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմինը սահմանափակված է իր արտահայտած իրավական դիրքորոշումներով⁴: Հակառակ իրավիճակը կարող է հանգեցնել իրավական պետության հիմքում ընկած այնպիսի արժեքների ձևախեղման, ինչպիսիք են Սահմանադրական դատարանի գործունեության կանխատեսելիությունը, պրակտիկայի շարունակականությունը, իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանումը և այլն: Այդ է պատճառը, որ իր գործունեության ընթացքում ՀՀ Սահմանադրական դատարանը հավատարիմ է մնում նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին՝ որոշումների շրջանակներում պարբերաբար վկայակոչելով դրանք⁵:

Այս համատեքստում հարկ ենք համարում ընդգծել կանխատեսելիության առանցքային դերակատարությունը ինչպես կայունության երաշխավորման, այնպես էլ իրավական պետության կայացման տեսանկյունից: Ակնհայտ է, որ հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների իրավաչափ ակնկալիքի պաշտպանությունն ու երաշխավորումը կայունության, իրավական որոշակիության և իրավական պետության կայացման կարևորագույն գրավականներից են: Այդ առումով հիշատակման է արժանի գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ դատական ակտերի կանխատեսելիությունը հնարավորություն է տալիս դատավարության հնարավոր մասնակիցներին հնարավորինս ճշգրիտ կանխատեսելու քննության արդյունքները՝ նախքան

---

² Տե՛ս **Марченко М. Н.** Источники права. М., 2008, էջ 414, **Кряжков В. А., Лазарев Л. В.**, Конституционная юстиция в РФ. М.: БЕК, 1998, էջ 239, **Кампо В.** Правовые позиции Конституционного суда Украины как необходимый элемент обеспечения судебно-правовой реформы // "Конституционное правосудие: Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии". Ер., 2010, 1(47), էջ 27, **Kūris E.** Constitutional Law as Jurisprudential Law – the Lithuanian Experience, with Special Reference to Human Rights // "Конституционное правосудие: Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии". Ер., 1(51), 2011, էջ 111:

³ Տե՛ս **Kommers D. P.** The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. Duke University Press, Durham and London, 1997, էջ 54:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, **Ս. Մանասյան**, նշվ. աշխ., էջ 56-116:

⁵ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 27 մայիսի 2008թ. ՍԴՈ-754, 19 հունվարի 2010 թ. ՍԴՈ-852, 25 փետրվարի 2011 թ. ՍԴՈ-943, 5 մայիսի 2012 թ. ՍԴՈ-1027 և մի շարք այլ որոշումներ:

իրենց գործը դատարան ներկայացնելը և այդ առնչությամբ որոշում կայացնելը: Դատական ակտերի կանխատեսելիության մեծացմանը զուգահեռ՝ նվազում է դատավարությունների թիվը՝ նպաստելով առավել կայուն սոցիալական միջավայրի ձևավորմանը⁶: Ավելին, ընդգծվում է, որ կայունությունն ու իրավական կանխատեսելիությունը արժևորվում են նաև բարոյական տեսանկյունից, քանի որ դրանք երաշխավորում են համանման գործերի նկատմամբ հավասար վերաբերմունք⁷:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նկատի ունենալ, որ ասվածն ամենին չի ենթադրում իրավական բոլոր երևույթների, այդ թվում՝ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների բացարձակ անփոփոխելիություն: Կայունությունը բոլոր դեպքերում չէ, որ ենթադրում է անփոփոխելիություն, ուստի «կայունությունն» ու «զարգացումը կամ փոփոխելիությունը» միմյանց բացառող հասկացություններ չեն: Ավելին, ակնհայտ է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական հայեցակարգի ձևավորումը ոչ թե մեկանգամյա, այլ անընդհատ ու աստիճանաբար իրականացվող գործընթաց է: Հետևաբար, վերջինս կարծրացած երևույթ չէ և, հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց՝ կարող է փոփոխվել: Այդ է պատճառը, որ իրավաբանական գրականության մեջ լայնորեն տարածված է այն տեսակետը, որ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների կայունությունը չի նշանակում, որ դրանք չեն կարող որոշակիացվել, հստակեցվել կամ փոփոխվել՝ Սահմանադրության մեջ և օրենքներում, ինչպես նաև հասարակական ու պետական կյանքում տեղի ունեցող փոփոխություններին զուգընթաց⁸:

Պատահական չէ, որ մի շարք պետություններում, ինչպիսիք են օրինակ՝ ՌԴ-ն, Գերմանիան, Լիտվան, Հունգարիան և այլն, Սահմանադրական դատարանին տրված է նախկինում ընդունած իր որոշումներից շեղվելու ու դրանք փոփոխելու հնարավորություն⁹: Լիտվայի Սահմանադրական դատարանը քննարկվող հիմնախնդրի առնչությամբ

⁶ See u **Prisacariu M. R.** The Predictability of Romanian Constitutional Court Decisions and the Political 'Migration' of Parliamentarians // *Reforme ale Justitiei in Europa de Est*, Institutul European Publishing, Iasi, 2014, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2597715 (վերջին մուտք՝ 05.09.2018):

⁷ See u **Lindquist A. S., Cross C. F.** Stability, Predictability and the Rule of Law: Stare Decisis as Reciprocity Norm, University of Texas School of Law, <https://law.utexas.edu/conferences/measuring/The%20Papers/Rule%20of%20Law%20Conference.crosslindquist.pdf> (վերջին մուտք՝ 05.09.2018):

⁸ See u, օրինակ, **Витрук Н.** Конституционное правосудие. М., 2005, էջ 119, **Бондарь Н.** Судебный конституционализм в России. М., 2011, էջ 130, **Зорькин В.** Современный мир, право и Конституция. М., 2010, էջ 167:

⁹ See u **Зорькин В.** Принцип разделения властей в деятельности Конституционного суда Российской Федерации // "Конституционное правосудие: Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии". Ер., 2008, 2–3 (40–41), էջ 34–35, **Kommers D. P.**, նշվ. աշխ., էջ 54, Ruling № 33/03 of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 28 March 2006, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/060328.htm> (վերջին մուտք՝ 01.09.2015):

յամբ նույնիսկ արտահայտել է իրավական դիրքորոշում՝ ամրագրելով, որ հակառակ մեկնաբանությունը կնշանակեր, որ Սահմանադրական դատարանը չի իրականացնում սահմանադրական արդարադատություն և չի ապահովում Սահմանադրության գերակայությունը¹⁰: Նշվածի առումով գրականության մեջ ևս կարծիք է արտահայտվել, որ նախադեպերի բացարձակ կայունությունն ու կանխատեսելիությունը հանգեցնում են այնպիսի կոշտ իրավական հարացույցի ձևավորման, որը ունակ չի լինում փոփոխությունների՝ սոցիալական նորմերի և պրակտիկայի փոփոխություններին զուգահեռ¹¹:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ սահմանադրական կայունության տեսանկյունից բացառիկ կարևորություն ունեն ինչպես Սահմանադրական դատարանի գործունեության կանխատեսելիությունը, այնպես էլ փոփոխվող հասարակական հարաբերություններին սահմանադրական հայեցակարգը համապատասխանեցնելու անհրաժեշտությունը:

Հետևաբար, կարծում ենք, որ սահմանադրական կայունության երաշխավորման տեսանկյունից առաջնահերթ կարևորություն ունի այն հանգամանքը, որ Սահմանադրական դատարանն օժտված լինի սահմանադրական հայեցակարգը զարգացնելու համարժեք հնարավորություններով, սակայն, մինչև ժամանակ, դրա հիմքում չլինի Սահմանադրական դատարանի անսահմանափակ հայեցողությունը:

Մեր կարծիքով, Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացումը ենթադրում է երկու հնարավոր իրավիճակ՝ 1. երբ անհրաժեշտ է հիմնավորապես փոփոխել Սահմանադրական դատարանի նախկինում արտահայտած կոնկրետ իրավական դիրքորոշումը, 2. երբ անհրաժեշտ է լայնացնել Սահմանադրական դատարանի նախկինում արտահայտած կոնկրետ իրավական դիրքորոշման ծավալը՝ առանց փոփոխելու դրա բովանդակությունը:

Կարծում ենք, որ երկու իրավիճակներում էլ քննարկվող հիմնախնդրի արդյունավետ լուծման հիմնական բանալին Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության ու կանխատեսելիության և սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման հիմքում ընկած արժեքների միջև յուրաքանչյուր կոնկրետ իրավիճակում հավասարակշռություն գտնելն է՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանմամբ:

Ընդ որում, որ առաջին իրավիճակում նշված հավասարակշռությունը ենթադրում է, որ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները փոփոխել հնարավոր է սուկ այն դեպքում, երբ առկա է

¹⁰ St' u Ruling № 33/03 of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of 28 March 2006, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/r060328.htm> (վերջին մուտք՝ 01.09.2015):

¹¹ St' u **Lindquist A. S., Cross C. F.** նշվ. աշխ., <https://law.utexas.edu/conferences/measuring/The%20Papers/Rule%20of%20Law%20Conference.crosslindquist.pdf> (վերջին մուտք՝ 01.09.2018):

կոնկրետ սահմանադրական անհրաժեշտություն, այն է՝ սահմանադրական համապատասխան նորմի կամ դրա ընկալման փոփոխություն:

Ինչ վերաբերում է ներկայացված երկրորդ իրավիճակում Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացմանը, ապա կարծում ենք, որ դա ևս հնարավոր է սահմանադրական նորմի կամ դրա ընկալման փոփոխության դեպքում, սակայն որևէ պարագայում չի կարող սահմանափակվել միայն նշված փոփոխություններին առնչվող իրավիճակներով: Ինչպես նշեցինք, Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական հայեցակարգի ձևավորումը ոչ թե մեկանգամյա, այլ անընդհատ ու աստիճանաբար իրականացվող գործընթաց է: Ավելին, նշված հայեցակարգը կարծրացած երևույթ չէ և հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց կարող է ընդլայնվել: Ուստի ակնհայտ է, որ դիրքորոշման բովանդակությունը հիմնավորապես չփոփոխելու պարագայում սոսկ վերջինիս ծավալի ընդլայնման դեպքերը չեն կարող պայմանավորված լինել բացառապես սահմանարական նորմի կամ վերջինիս ընկալման փոփոխություններով և կարող են տեղի ունենալ ցանկացած իրավիճակում, եթե պահպանվում է հիշյալ հիմնախնդրի լուծման հիմնական բանալին, այն է՝ Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության ու կանխատեսելիության և սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման հիմքում ընկած արժեքների միջև յուրաքանչյուր կոնկրետ իրավիճակում հավասարակշռություն գտնելը՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանմամբ:

Որպես օրինակ կարելի է հիշատակել խտրականության արգելքին առնչվող ՀՀ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 29 հունվարի 2008 թ. ՄԴՈ-731 որոշմամբ արձանագրեց. «ՀՀ Սահմանադրության 14.1-րդ հոդվածն ամրագրում է օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքը: Այս հոդվածի պահանջներին համապատասխան՝ պետության պոզիտիվ սահմանադրական պարտականությունն է ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք նույն կարգավիճակն ունեցող անձանց **հավասար հնարավորություն կտան իրացնելու**, իսկ խախտման դեպքում՝ պաշտպանելու իրենց իրավունքները, հակառակ դեպքում կխախտվեն ոչ միայն հավասարության, խտրականության արգելման, այլ նաև իրավունքի գերակայության և իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքները»: Այնուհետև զարգացնելով իր այս իրավական դիրքորոշումները՝ Դատարանը 4 մայիսի 2010 թ. ՄԴՈ-881 որոշմամբ արձանագրեց. «Սահմանադրական դատարանը խտրականության արգելման սկզբունքի շրջանակներում թույլատրելի է համարում օբյեկտիվ հիմքով և իրավաչափ նպատակով պայմանավորված ցանկացած տարբերակված մոտեցում: Խտրականության արգելման սկզբունքը չի նշանակում, որ միև-

նույն կատեգորիայի անձանց շրջանակում ցանկացած տարբերակված մոտեցում կարող է վերածվել խտրականության: Խտրականության սկզբունքի խախտում է հանդիսանում այն տարբերակված մոտեցումը, որը գուրկ է օբյեկտիվ հիմքից և իրավաչափ նպատակից ...: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ օրենքի առջև բոլորի հավասարության սահմանադրական սկզբունքը ենթադրում է օրենքի առջև հավասար պատասխանատվության, պատասխանատվության անխուսափելիության և իրավական պաշտպանության հավասար պայմանների ապահովում, և չի առնչվում իրավական տարբեր կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտների համար որևէ իրավաչափ նպատակով պայմանավորված նախադրյալներ՝ տվյալ դեպքում սոցիալական անկախության երաշխիքներ նախատեսելու կամ իրավունքի տվյալ կատեգորիայի սուբյեկտների համար լրացուցիչ պարտականություններ սահմանելուն»: 7 հունիսի 2011 թ. ՄԴՈ-967 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը նշեց, որ «ենթադրյալ խտրականության դեպքում առկա պետք է լինի մի իրավիճակ, երբ տվյալ կոնկրետ սուբյեկտի նկատմամբ դրսևորվում է տարբերակված մոտեցում նույն իրավիճակում գտնվող այլ սուբյեկտի համեմատությամբ, որի նկատմամբ վերաբերմունքն ավելի բարենպաստ է»: 7 հուլիսի 2015 թ. ՄԴՈ-1224 որոշման շրջանակներում Դատարանը նաև արձանագրեց, որ «խտրականությունն առկա է այն դեպքում, երբ նույն իրավական կարգավիճակի շրջանակներում այս կամ այն անձի կամ անձանց նկատմամբ դրսևորվում է տարբերակված մոտեցում, մասնավորապես նրանք զրկվում են այս կամ այն իրավունքներից, կամ դրանք սահմանափակվում են, կամ ձեռք են բերում արտոնություններ»:

Նշենք, որ 2015 թ. փոփոխություններից հետո ՀՀ Սահմանադրությունը օրենքի առջև ընդհանուր հավասարության և խտրականության արգելքի առնչությամբ նախատեսում է բովանդակային առումով 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությանը համանման կարգավորումներ: Այդ առումով հատկանշական է, որ սահմանադրական փոփոխություններից հետո՝ 10 հուլիսի 2018 թ., ՀՀ Սահմանադրական դատարանն ընդունեց ՄԴՈ-1424 որոշումը, որով վերահաստատեց քննարկվող հարցադրման առնչությամբ նախկինում արտահայտած իր նախկին իրավական դիրքորոշումները:

Վերադառնալով Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացմանն առնչվող հարցադրմանը՝ նշենք, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 16-րդ մասը նախատեսում է Սահմանադրական դատարանի կողմից այդ հոդվածի 9-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված որոշումները օրենքով սահմանված կարգով ներկայացված համապատասխան դիմումի հիման վրա վերանայելու հնարավորություն, եթե 1) փոփոխվել է Սահմանադրության՝ տվյալ գործով կիրառված դրույթը, 2) ի հայտ է եկել տվյալ գործով կիրառված Սահմանա-

դրության դրույթի այնպիսի նոր ընկալում, որի առկայությամբ նույն հարցի վերաբերյալ կարող է ընդունվել Սահմանադրական դատարանի այլ որոշում, և եթե տվյալ հարցն ունի սկզբունքային սահմանադրափրավական նշանակություն:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, տվյալ պարագայում պետք է խոսք լինի ոչ թե Սահմանադրական դատարանի որոշումների, այլ նրա իրավական դիրքորոշումների վերանայման մասին, քանզի Սահմանադրական դատարանի որոշման վերանայումը առաջ է բերում նախկինում կայացված որոշման հիման վրա ձևավորված օրենսդրական և իրավակիրառ քաղաքականության փոփոխություն, մինչդեռ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման վերանայումը նշանակում է, որ Սահմանադրական դատարանը փոխում է նախկինում ձևավորված իր դիրքորոշումը և, պայմանավորված հասարակական կյանքի էական փոփոխություններով, նոր գործով վերանայում է սահմանադրական նորմի ընկալումը: Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման փոփոխությունը չի կարող ունենալ հետադարձ նշանակություն և առաջ բերել նախկինում կայացված որոշման հիման վրա ձևավորված օրենսդրական և իրավակիրառ պրակտիկայի փոփոխություն¹²:

Ակնհայտ է, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքով ամրագրված «որոշման վերանայում» ձևակերպումը վերաբերում է նաև իրավական դիրքորոշումներին: Սակայն, մեր կարծիքով, քննարկվող դրույթի նպատակը ոչ թե Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների, այլ ակտի սահմանադրականության կամ հակասահմանադրականության վերաբերյալ վերջնական եզրահանգման վերանայման առնչությամբ կարգավորումներ ամրագրելն է, և իրավական դիրքորոշումներին վերջինս վերաբերում է այնքանով, որքանով դրանց փոփոխությունն անհրաժեշտ է քննարկվող եզրահանգումը վերանայելու համար: Այդ է վկայում նաև Սահմանադրական դատարանի որոշումները իր իսկ կողմից վերանայելու հնարավորություն նախատեսող պետությունների՝ հիշյալ հիմնախնդրին առնչվող արդարադատական պրակտիկան, երբ նմանատիպ դրույթների հիման վրա վերանայվում է Դատարանի վերջնական եզրահանգումը՝ հիմքում ունենալով նախկին իրավական դիրքորոշման փոփոխությունը¹³:

¹² Տե՛ս **Ա. Ղամբարյան**, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումների վերանայման թույլատրելիությունը // Իրավագիտության հարցեր, № 1-2, Եր., 2009, էջ 50:

¹³ Տե՛ս, օրինակ, Բելառուսի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի՝ 15 ապրիլի 1997 թ. № 3-56/97 եզրակացությունը Բելառուսի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի՝ 4 նոյեմբերի 1996 թ. եզրակացությունը վերանայելու վերաբերյալ, <http://www.lawbelarus.com/repub2008/sub39/text39295.htm> (վերջին մուտք 01.09.2015), Ղազախստանի Հանրապետության Սահմանադրական խորհրդի՝ 24 սեպտեմբերի 2008 թ. № 7 որոշումը Սահմանադրական խորհրդի՝ 26 դեկտեմբերի 2000 թ. № 22/2, 13 դեկտեմբերի 2001 թ. № 16-17/3, 18 մայիսի 2006 թ. № 2 որոշումները վերանայելու վերաբերյալ, <http://www.constcouncil.kz/rus/resheniya/?cid=11&rid=448> (վերջին մուտք 01.09.2015)):

Մինչդեռ սահմանադրական արդարադատության միջազգային պրակտիկան, ինչպես նշեցինք, այնպիսին է, որ, բացի վերը շարադրվածից, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ իրավական դիրքորոշումը փոփոխելու անհրաժեշտությունն առաջանա ոչ թե նախկինում կայացված որևէ որոշում վերանայելու ու վերջնական եզրահանգումը փոփոխելու, այլ նոր գործով որոշում ընդունելու համար: Ակնհայտ է, որ վերջինս, ի տարբերություն նախկինում կայացված վերջնական եզրահանգման վերանայման, վերաբերում է ոչ թե արդեն լուծված գործի ճակատագրին, այլ անհրաժեշտ է սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման և նոր գործերով որոշումներ ընդունելու համար, ուստի բոլոր դեպքերում ունի սկզբունքային սահմանադրաիրավական նշանակություն¹⁴:

Հետևաբար, նմանատիպ իրավիճակներում իրավական դիրքորոշման փոփոխությունը չի կարող կախվածության մեջ դրվել այնպիսի նախապայմաններից, ինչպիսիք են նախկին որոշման կոնկրետ տեսակը, դրա ընդունման ժամանակահատվածը կամ դիմողի կողմից հենց նշված հարցին առնչվող դիմում ներկայացնելը: Մինչդեռ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 68 հոդվածի 16-րդ մասի քննարկվող կարգավորումը վերաբերում է սուսկ վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու կամ վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին Սահմանադրական դատարանի որոշումների վերանայմանը և բացառում է որոշումների այլ տարատեսակների վրա հիշյալ կարգավորման տարածումը: Ավելին, նշված հիմքով Սահմանադրական դատարանը համապատասխան որոշումները կարող է վերանայել սուսկ օրենքով սահմանված կարգով ներկայացված համապատասխան դիմումի հիման վրա: Հավելենք նաև, որ մինչ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի ընդունումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» 2006 թ. հունիսի 1-ի ՀՀ օրենքը նախատեսում էր, որ որոշման վերանայմանն առնչվող քննարկվող կարգավորումն առնչվում է սուսկ այն դեպքերին, երբ գործով ըստ էության որոշման ընդունումից անցել է առնվազն 7 տարի:

Վերը շարադրվածը նկատի ունենալով՝ կարծում ենք, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումների վերանայմանն առնչվող դրույթի

---

¹⁴ Այդ առումով հիշատակման է արժանի իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ Սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասն ուղղված է անցյալին: Վերջինիս գործառնություն է իրավական շրջանառությունից հանել Սահմանադրությանը հակասող իրավական ակտը, մինչդեռ որոշման պատճառաբանական մասն ուղղված է ապագային և իրականացնում է ոչ միայն ընդունված որոշումը հիմնավորելու, այլ նաև կանխարգելիչ, օրենսդրին որոշակի սահմանադրական չափանիշների ուղղորդող գործառնությո՞ւթ, որոնցից վերջինս չի կարող հետ կանգնել (տե՛ս **Курис Э.** Конституционное правосудие. Вопросы теории и практики. Ер., 2004, էջ 37):

հիմնական նպատակը ակտի սահմանադրականության կամ հակասահմանադրականության վերաբերյալ վերջնական եզրահանգումը վերանայելու առնչությամբ կարգավորումներ ամրագրելն է, և այն չի վերաբերում հիշյալ նպատակային ուղղվածությունը չունեցող վերը նշված այլ իրավիճակներում Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների փոփոխությանը: Հակառակ մոտեցման պարագայում անխուսափելի է Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի ու սահմանադրական հայեցակարգի կարծրացած համակարգի ձևավորումը, ինչն իր հերթին կարող է վտանգի տակ դնել պետության ողջ իրավական անվտանգությունը:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ Սահմանադրական դատարանը պետք է սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման համարժեք հնարավորություններ ունենա, և այդ առումով չի կարող ընդունելի լինել որևէ այլ չափանիշի կամ նախապայմանի առկայություն, քան Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության ու կանխատեսելիության և սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման հիմքում ընկած արժեքների միջև յուրաքանչյուր կոնկրետ իրավիճակում հավասարակշռություն գտնելը՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանմամբ:

Հիշյալ համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև սահմանադրական փոփոխություններից հետո Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների գործողությանն առնչվող խնդիրներին, մասնավորապես այն հարցադրմանը, թե շարունակում են արդյոք գործել սահմանադրական փոփոխություններից առաջ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, և եթե այո՝, ապա ինչ ծավալով:

Կարծում ենք՝ այն մոտեցումը, որ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները սահմանադրական փոփոխություններից հետո պետք է մեխանիկորեն կորցնեն իրենց իրավաբանական ուժը, տրամաբանական չէ, և չի կարող համարժեք արտահայտել նշված դիրքորոշումների սահմանադրական էությունն ու դրա հիմքում ընկած տրամաբանությունը:

Սահմանադրական կայունության, Սահմանադրության զարգացման, Սահմանադրական դատարանի գործունեության և իրավական դիրքորոշումների առանձնահատկություններին առնչվող մեր բազմաթիվ գիտական հետազոտությունների շրջանակներում ներկայացված վերլուծությունները¹⁵ հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ 1. սահմանա-

¹⁵ St' u, օրինակ, Манасян А. Стабильность и развитие Конституции как важнейшие предпосылки укрепления конституционализма в современных государствах // "Ученые записки юридического факультета Санкт-Петербургского государственного экономического университета", 2015, № 38 (48), էջ 53-61, Манасян А. Развитие Конституции Республики Армения как важнейшая предпосылка укрепления армянского конституционализма // "Сравнительное конституционное обозрение", 2012, № 3 (88), изд. Институтом права и

դրական կայունությունը ենթադրում է Սահմանադրության «միջուկը», առանցքը կազմող նորմերի անփոփոխելիություն, 2. Սահմանադրության զարգացումը ենթադրում է սահմանադրական նորմերի միջև կուտակային կապի առկայություն, 3. Սահմանադրական դատարանի գործունեության և իրավական դիրքորոշումների կարևորագույն առանձնահատկություններից են դրանց կանխատեսելիությունն ու Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականությունը:

Ակնհայտ է, որ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների՝ սահմանադրական փոփոխություններից հետո մեխանիկորեն ուժը կորցնելու գաղափարը չի կարող համապատասխանել նշված տրամաբանությանը, քանզի բարեփոխումների շնորհիվ առնվազն հիմնարար փոփոխությունների չեն կարող ենթարկված լինել Սահմանադրության առանցքը կազմող նորմերը, ավելին՝ սահմանադրական հին և նոր կարգավորումների միջև պետք է պահպանված լինի կուտակային կապը: Իսկ նշվածն իր հերթին ենթադրում է Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների կանխատեսելիության և Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության երաշխավորման անհրաժեշտություն:

Հետևաբար, թեև սահմանադրական փոփոխություններով Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները կարող են փոփոխվել, իսկ սահմանադրական հայեցակարգը զարգանալ, սակայն դա տրամաբանական կարող է լինել միայն այն դեպքում՝ երբ խոսքը փոփոխված սահմանադրական նորմի կամ նորմի փոփոխված ընկալմանն առնչվող իրավական դիրքորոշումների մասին է: Նույն կերպ՝ անտրամաբանական կլիներ ենթադրել, որ սահմանադրական չփոփոխված նորմը կամ դրա չփոփոխված ընկալումը կարող է հանգեցնել Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների փոփոխության:

Այդ առումով կարելի է հիշատակել ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ օրենքի առջև բոլորի հավասարության և խտրականության արգելքի սկզբունքներին առնչվող իրավական դիրքորոշումները:

Արդեն նշեցինք, որ 2015 թ. փոփոխություններից հետո ՀՀ Սահմանադրությունը օրենքի առջև ընդհանուր հավասարության և խտրականության արգելքի առնչությամբ նախատեսում է բովանդակային առումով 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությանը համանման կարգավորումներ: Հետևաբար, ակնհայտ է, որ Սահմանադրական դատարանի նման իրավական դիրքորոշումների պարագայում վերջիններիս իրավաբանական ուժը մեխանիկորեն կորցնելու մասին տեսակետը տրամաբանական չէ և կարող է ձևախեղել սահմանադրական կայունության, Սահմանադրության զարգացման, Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների կանխատեսելիության և Դատարանի պրակտի-

կայի շարունակականության գաղափարների ամբողջ էությունն ու հիմքում ընկած տրամաբանությունը: Այլ հարց է, որ, ինչպես արդեն նշեցինք, սահմանադրական հայեցակարգը կարող է զարգանալ արդեն իսկ քննարկված իրավիճակներում և սկզբունքների պահպանմամբ:

Հավելենք, որ միջազգային պրակտիկայում ևս բացառիկ դեպքերում կարելի է հանդիպել սահմանադրական փոփոխություններից հետո Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների իրավաբանական ուժը մեխանիկորեն կորցնելու ինստիտուտին: Հունգարիայի՝ 2011 թ. ընդունված Հիմնական օրենքում 2013 թ. կատարված չորրորդ փոփոխությամբ Հիմնական օրենքի «Եզրափակիչ և անցումային» դրույթներում ամրագրվեց, որ մինչև Հիմնական օրենքն ուժի մեջ մտնելն ընդունված Սահմանադրական դատարանի որոշումները ուժը կորցրած են ճանաչվում: Միննույն ժամանակ նախատեսվեց, որ այս դրույթը չի անդրադառնում այդ որոշումների իրավական հետևանքներին¹⁶: Հատկանշականն այն է, որ մինչ այդ՝ 2012 թ., Հունգարիայի Սահմանադրական դատարանն իրավական դիրքորոշում էր արտահայտել այն մասին, որ նոր գործերով Սահմանադրական դատարանը կարող է օգտագործել մինչև Հիմնական օրենքն ուժի մեջ մտնելն ընդունված որոշումներում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, եթե դա հնարավոր է Հիմնական օրենքի այնպիսի կոնկրետ նորմերի և դրանց մեկնաբանման կանոնների պայմաններում, որոնք ունեն նախկին Սահմանադրությունում ամրագրված նույն կամ համանման բովանդակությունը: Հիմնական օրենքի՝ չփոփոխված հիմնարար արժեքներին, մարդու իրավունքներին և ազատություններին և սահմանադրական այլ չփոփոխված ինստիտուտներին առնչվող Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները պահպանում են իրենց իրավաբանական ուժը¹⁷:

Վերը շարադրված վերլուծությունը նկատի ունենալով և չանդրադառնալով կոնկրետ պետության սահմանադրական քաղաքականության հիմքում ընկած շարժառիթներին՝ կարծում ենք, որ սահմանադրական նման կարգավորումների նախատեսումը, այն էլ Սահմանադրական դատարանի արդեն իսկ արտահայտած հակադիր իրավական դիրքորոշումների պայմաններում, խնդրահարույց է և կարող է ձևախեղել քննարկվող ինստիտուտների հիմքում դրված ամբողջ սահմանադրական արժեքանությունը՝ խաթարելով սահմանադրական կայունության գաղափարը:

Ամփոփելով Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

¹⁶ St´u Հունգարիայի Հիմնական օրենքի «Եզրափակիչ և անցումային դրույթներ»-ի 5-րդ հոդված, https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2018/10/fundamental_law_of_hungary-7.pdf (վերջին մուտք՝ 18.10.2018):

¹⁷ St´u Հունգարիայի Սահմանադրական դատարանի՝ 22/2012 (V, 11.) որոշում, https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/en_0022_2012.pdf (վերջին մուտք՝ 18.10.2018):

րոշումների զարգացմանն առնչվող վերլուծությունը՝ կարող ենք եզրակացնել.

- Սահմանադրական կայունության կարևորագույն գրավականներից է Սահմանադրական դատարանի գործունեության և իրավական դիրքորոշումների կանխատեսելիությունը:

- Սահմանադրական փոփոխություններից հետո Սահմանադրական դատարանի՝ նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների՝ մեխանիկորեն ուժը կորցնելու վերաբերյալ մոտեցումը տրամաբանական չէ, համարժեք չի արտահայտում նշված դիրքորոշումների սահմանադրական էությունն ու դրա հիմքում ընկած տրամաբանությունը և ձևախեղում է սահմանադրական կայունության, Սահմանադրության զարգացման, Սահմանադրական դատարանի գործունեության կանխատեսելիության և պրակտիկայի շարունակականության գաղափարները:

- Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական հայեցակարգի ձևավորումը ոչ թե մեկանգամյա, այլ անընդհատ ու աստիճանաբար իրականացվող գործընթաց է: Ավելին, նշված հայեցակարգը կարծրացած երևույթ չէ, և հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց՝ կարող է փոխվել, ինչը ենթադրում է Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացում:

- Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացումը կարող է ենթադրել երկու հնարավոր իրավիճակների առկայություն՝ 1. երբ անհրաժեշտ է հիմնավորապես փոփոխել Սահմանադրական դատարանի՝ նախկինում արտահայտած կոնկրետ իրավական դիրքորոշումը, 2. երբ անհրաժեշտ է ընդլայնել Սահմանադրական դատարանի՝ նախկինում արտահայտած կոնկրետ իրավական դիրքորոշման ծավալը՝ առանց փոփոխելու վերջինիս նախկին բովանդակությունը:

- Երկու դեպքում էլ քննարկվող հիմնախնդրի արդյունավետ լուծման հիմնական բանալին Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայի շարունակականության ու կանխատեսելիության և սահմանադրական հայեցակարգի զարգացման հիմքում ընկած արժեքների միջև յուրաքանչյուր կոնկրետ իրավիճակում հավասարակշռություն գտնելն է՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանմամբ: Առաջին դեպքում Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները հնարավոր է փոփոխել, եթե առկա է կոնկրետ սահմանադրական անհրաժեշտություն, այն է՝ սահմանադրական համապատասխան նորմի կամ դրա ընկալման փոփոխությունը: Երկրորդ դեպքում Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների զարգացումը չի սահմանափակվում միայն սահմանադրական նորմի կամ դրա ընկալման փոփոխություններով և կարող է իրացվել սահմանադրական հայեցակարգի զարգացումը ենթադրող անհրաժեշտ ցանկացած այլ իրավիճակում՝

սահպանելով հիմնախնդրին վերաբերող առանցքային և արդեն իսկ ներկայացված չափանիշը:

Բանալի բառեր – սահմանադրական կայունություն, սահմանադրական հայեցակարգ, հրավական դիրքորոշումների զարգացում, պրակտիկայի կանխատեսելիություն և շարունակականություն

АНАИТ МАНАСЯН – *Некоторые вопросы развития правовых позиций Конституционного суда в контексте гарантирования конституционной стабильности.* – В статье утверждается, что после конституционных изменений нелогично механически аннулировать прежние правовые позиции Конституционного суда. Это не выражает суть указанных позиций и искажает идеи конституционной стабильности, предсказуемость деятельности КС и её непрерывность. Позиции Конституционного суда могут развиваться, т.к. формирование конституционной доктрины является собой длительный процесс. Это предполагает две возможные ситуации: когда необходимо, во-первых, фундаментально изменить прежнюю правовую позицию КС и, во-вторых, расширить её объём, не меняя содержания. В обоих случаях ключом к эффективному решению становится баланс между непрерывностью и предсказуемостью практики Конституционного суда и ценностями, лежащими в основе конституционной доктрины.

Ключевые слова: конституционная стабильность, конституционная доктрина, развитие правовых позиций, предсказуемость и непрерывность практики

АНАИТ МАНАСЯН – *Some Issues of the Development of Constitutional Court Legal Positions in the Context of Guaranteeing Constitutional Stability.* – The issues of the development of Constitutional Court legal positions in the context of guaranteeing constitutional stability are discussed in the article presented. The author concludes that the approach regarding the mechanical invalidation of the Constitutional Court previous legal positions after constitutional amendments isn't logical, doesn't equivalently express the constitutional essence of the mentioned positions and distorts the ideas of constitutional stability, constitutional developments, predictability of the activities of the Constitutional Court and continuity of its practice. Constitutional Court legal positions can be developed, as the formation of the constitutional doctrine isn't a one-step, but a continuous process. It presupposes the existence of two possible situations: 1. when there is a necessity to fundamentally change the concrete previous legal position of the Constitutional Court, 2. when there is a necessity to broaden the scope of the previous concrete legal position of the Constitutional Court without changing its previous content. In both cases, the main key for the effective solution of the discussed issue is finding a balance between continuity and predictability of the Constitutional Court practice and values, underlying the development of the constitutional doctrine, in each concrete situation.

Key words: constitutional stability, constitutional doctrine, development of legal positions, predictability and continuity of the practice

Ներկայացվել է՝ 15.01.2019, գրախոսվել է՝ 01.02.2019, ընդունվել է տպագրության՝ 19.04.2019